

IV. Література XX ст.

Тема 37. Василь Стус

Василь Семенович Стус (мав псевдонім Василь Петрик) - український поет з трагічною долею; літературознавець, перекладач. Належав до «шістдесятників»

- покоління новаторів, що будило національну самосвідомість, безкомпромісно висвітлювало соціальні суперечності.

Автор поетичних збірок «Зимові дерева», «Свічав свічаді», «Палімпсести», «Веселий цвинтар», «Дорога болю» та ін.

Ім'я Василя Стуса увійшло в історію як символ духовної незламності протиставлення тоталітарному режимові, чинник національного самоусвідомлення (на прем'єрі фільму С. Параджанова «Тіні забутих предків» В. Стус встав і проголосив сміливе слово на захист невинно засуджених).

Більшу частину свого життя (прожив 47 років) поневірявся по тюрмах і таборах за нескореність і сміливі демократичні погляди.

«Поезія В. Стуса - наскрізь людська і людяна, вона повна піднесень і падінь, одчаїв і спалахів радості, прокльонів і прощень, криків болю й скреготів зціплених зубів, зіщулень у собі і розкривань безмежності світу» (Ю. Шевельов).

Особливості творчості:

- «цільність і всеохопність... патріотизму» (М. Коцюбинська);
- поезія інтенсивного тину (через вимушені негативні обставини життя), присутність «самособоюнаповнення» (авторське); обмеженість і повторюваність тематичного матеріалу компенсуються великою експресивністю;
- тематика творів - здебільшого медитативні роздуми над тим, як живе і мусить жити людина, неугасима любов до України, протест проти переслідувань, утисків всього українського;
- вияв екзистенціальних мотивів (осмислюються глибинні основи людського буття, причини його трагічної невлаштованості та абсурдності вираження поетової неохитності й віри);
- у перших збірках («Зимові дерева», «Веселий цвинтар») - осмислення болючих проблем національного розвитку, прагнення вписатися у визвольні традиції рідної культури; заперечення духовної інтелектуальної задухи, трагічне прозріння, історіософські погляди на долю України, пошук гармонії у світі,

бентежний погляд на світ і на себе, поєднання шляхетних поривань душі з розчаруваннями, самовипробування й інтимність почуттів, жорстокість сьогодення, глибокі міфологічні натяки і гіркі історичні реалії; улюблений жанр - філософська чи лірична медитація (з ознаками елегії, іронічного оповідання, сатири), вірш-оповідь, ліричний образок, етюд.

- своєрідний репортаж із «цвинтаря розстріляних ілюзій» - збірка «Веселий цвинтар»;

- образ утраченої України (і в особистому ракурсі, і в національному), мотиви туги за Україною, рідною домівкою (пізні збірки);

- змалювання картин національного занепаду;

- зовнішній світ постає у філософських роздумах про людину і світ.

Образно-сміслові комплекси поезії В. Стуса:

- неологізми, напівнеологізми (в основі - архаїчні чи маловживані словоформи);

- словотворення зі «само-» (самобіль, самозамкнений); «усе» («всепроривайся», «усевитончуваний зойк»);

- повтор-градація, повтор-вичерпання одного або близьких за значенням слів («ти ж тіні тін»);

- творення слів за допомогою префіксів крайньої збільшеності чи зменшеності (з метою нагнітання) («до найменшого піднігтя»);

- застосування кличної форми до абстрактних понять;

- застосування верлібру тощо.

Медитація (від лат. «роздум») - поетичне міркування над проблемами життя і смерті, над сутністю людської душі.

Палімпсест - старовинний рукопис, звичайно пергаментний, на якому витирали первісний текст, щоб написати на ньому новий.

Верлібр (вільний вірш) - один із видів віршів, ритмічна єдність якого ґрунтується на відносній синтаксичній завершеності рядків. Не поділяється на строфи, рядки мають різну довжину, різну кількість наголосів, довільно розташованих.

«Як добре те, що смерті не боюсь я»

Філософія стоїцизму (стійкості у життєвих випробуваннях), яку сповідував В. Стус, відбита у його вірші «Як добре те, що смерті не боюсь я», зокрема у таких словах: «смерті не боюсь я», «не питаю, чи тяжкий мій хрест», «перед вами, судді,

не клонюся». У цьому контексті християнське уявлення про долю як хрест, котрий несе людина, знаходить своє художнє втілення. Воно співзвучне з баченням автором власної долі, з його готовністю прийняти все, що принесе життя («не питаю, чи тяжкий мій хрест»),

А дієслівні форми «не питаю», «не боюсь», «не клонюся» виконують спільну функцію - заперечення страху перед смертю, випробуваннями, катами. Однак наведені вище цитати не є голою бравадою поета, адже в його душі існувала міцна національно- патріотична та морально-етична основа стоїцизму. Автор декларує впевненість, що його жертвовність необхідна Україні («в смерті з рідним краєм поріднюсь»), констатує особисту моральну чистоту («не набрався скверни, прокльону, каяття», «страждене і незле обличчя», «чесно гляну»), декларує позицію борця.

Для В.Стуса християнська ідея смерті-воскресіння до вічного життя набирає особистісного трактування як повернення після смерті до свого народу (мається на увазі здобуття місця в духовному просторі України). Складові одвічної антитези «життя - смерть» поет об'єднує в єдине поняття («в смерті обернуся до життя») під спільним знаменником: смерть заради вітчизни - крок до вічного життя. Тому процитована метафора включена в контекст патріотичного звучання й асоціативно пов'язується з іншим словообразом («в смерті з рідним краєм поріднюсь»). Отже, «в смерті обернуся до життя» та «в смерті з рідним краєм поріднюсь» наближені у смислового плані й означають: вічне життя в пам'яті народу можливе через самопожертву для нього. Така самопожертва дає право поету не тільки назвати себе сином народу, а й зіставляти свої внутрішні якості з його духовністю, яка є, на думку В.Стуса, вищим морально- етичним мірилом («чесно гляну в чесні твої вічі»).

Загалом вірш «Як добре те, що смерті не боюсь я» цілком окреслює громадянське кредо поета-борця, дає читачу уявлення про патріотичне спрямування автора.

Ідейно-художній аналіз вірша «О земле втрачена, явися!..»

У вірші «О земле втрачена, явися» Батьківщина бачиться ліричному героєві загубленим раєм, пристановищем для тіла й духу.

Внутрішня структура поетизму «земля» розбудовується при цьому за зразком «небесної оселі», «живої води» — міфологем, які протистоять мотиву смерті, втіленому в сполученнях «пролийся мертвому мені», «в далеких пожиттєвих ерах мої розтанули сліди».

Поезія починається звертанням до вітчизни, оформленим в елегійно-урочистому ключі, й насичується дієсловами у формі наказового способу: «явися», «простелися», «поверни», «віддай», «вимов». Перші строфи нагадують молитовне прохання: ліричний герой відтворює свою землю зі зболілої душі, шукаючи духовної опори в поверненні «у дні забуті» - це джерело його сили у життєвих випробуваннях.

Батьківщина бачиться селянською країною з «безберегістю полів», «синіми нивами», «запахом винниць». Колір і почуття, звук і колір, світло й тінь переливаються одне в одне: «сині ниви, в сум пойняті», «місячний перегук джмелів», «райдуга голосів». Пластичні образи створюють враження легкості, мимовільності: «спадають гуси до води», «голубів вільготні лети», «сонця хлюпочуться в озерах», «світання тіні пелехаті». Звукові образи зм'якшено, приглушено: «нашепти молільниць», «плескіт крил», «хлюпіт хвиль». Так створюється враження ефемерності, майже крихкості картин, що з'явилися в уяві («у зболеному сні»: вони - напівзабуті, й щомиті можуть зникнути в уяві).

Лірична кульмінація вірша - спогад про кохану дружину, забарвлений м'якою еротикою: «жаром спечені уста», «ти - і грішна, і свята». Дружина - найболючіший момент у згадці ліричного героя про рідну землю. Лексичий мотив білого кольору («лебедина», «пшеничні руки білі») створює враження чистоти, оповиває жіночий образ ореолом поклоніння.

Перебуваючи в системі взаємодії, художні засоби поезії формують її ідею: у розлуці з рідною землею по-справжньому розкривається її сутність, значення в житті. У важкі хвилини вона підтримує людину ілюзією перебування поряд із нею, дає сили й натхнення не зламатися, зберегти душу вразливою на красу й тепло. Земля, де народився, і є справжнім раєм для людини, що перебуває в розлуці з нею:

О землі втрачена, явився - бодай у зболеному сні

І лазурово простелися, . пролийся мертвому мені.

(Аналіз подано за посібником

А.І. Бондаренко, О.І. Бондаренко)